

HEMŞİRELİK KAVRAMLARI

Prof. Dr. Leyla KHORSHID

Hedefler

- 1.Konu içinde geçen kavramları tanımlayabilme
- 2.Hemşirelikte kavramların önemini kavrama
- 3.Sağlığın ve sağlığı korumanın önemini benimseme
- 4.Hastalığın birey, aile ve topluma etkilerinin farkında olabilme
- 5.Sağlık inançlarının öneminin farkında olabilme
- 6.Kavram haritası oluşturabilme
- 7.Sağlık ve hastalık ile ilgili bir kavram haritası oluşturabilme

Kavramlar

Kavram, kavram haritası, insan, toplum, hemşire, temel insan gereksinimleri, sağlık, sağlık düzeyi, hastalık düzeyi, sağlığı koruma, sağlığı geliştirme, hastalık, ajan, konakçı, sağlık inancı, sağlık hastalık döngüsü, sağlık-hastalık modeli, negatif sağlık, pozitif sağlık, sağlıksızlık

Kavramın Tanımı

Kavram, düşünceyle kavranılan demektir. Türkçede *yakalamak* ve *içermek* anlamlarını dile getiren *kavramak* kökünden türetilmiştir. Kavranılmış olanı dile getirir. Bir başka tanıma göre *kavram*, insan zihninin somut ya da soyut bir düşünce nesnesinden oluşturduğu ve söz konusu nesneden edindiği çeşitli algıları o nesneye bağlamasına ve o nesneye ilgili bilgileri düzene sokmasına olanak veren genel ve soyut fikirdir. Kavram, insan zihninde anlaşılan, farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi formudur/yapısıdır, bir değişkendir, bir sözcükle ifade edilir.

Bilimde evrensel düzeyde tanımlanan kavramlar, insanlar arasında iletişimi sağlayan, ilkelere temel oluşturan ve ilgili olduğu alandaki sorunların çözümüne yardımcı olan, sembollerle ifade edilen önemli bir öğrenme aracıdır. Kavram, nesnel gerçekliğin insan beyninde yansıma biçimidir. Bundan dolayı her kavram, doğrudan ya da dolaylı olarak nesnel gerçekliği içerir. Bu hem nesne (ağaç) hem de düşünce (özgürlük) kavramları için böyledir. Kavramsal, kavramla ilgili, kavram niteliğinde olan demektir. Kavramsal alan, sezgisel olarak deneyimle sınırlanmış bir dış gerçeğe ilişkin terimleri olan bir alandır (örn: evcil hayvanlar, çiçekler). Kavramsallık, bir bilginin kavramsal niteliğidir.

İnsanlar benzerlikleri ve farklılıkları birbirinden ayırırlar. Örneğin, yaprakları, kökleri, dalları, hacimleri, meyveleri, ve üreme biçimleri açısından, değişebilen ağaçların ortak özellikleri, saydığımız bu özellikleri taşımasıdır. Bu algılarla zihnimizde oluşturduğumuz imaj ağaç olarak adlandırılır. Daire, üçgen, dörtgen, köşegen ve benzerleri değişik biçimdedir. Ama ortak özellikleri vardır. Bunlar farklı uzunluktaki çizgilerin birbirini kesmesiyle oluşan farklı biçimlerdeki düzlemlerdir. Değişik görünümdeki bu düzlemlere, ortak özellikleri nedeniyle “şekil kavramı” denir. Bu kavram da diğerleri gibi insanların düşünceleri sonucu gelişmiştir.

Kavramlar; eşyayı, olayları, insanları ve düşünceleri benzerliklerine göre gruplandırdığımızda gruplara verdiğimiz adlardır. Deneyimlerimiz sonucunda iki veya daha fazla varlığı ortak özelliklerine göre bir arada gruplayıp diğer varlıklardan ayırt ederiz. Bu grup zihnimizde bir düşünce birimi olarak yer eder; bu düşünce birimini ifade etmekte kullandığımız sözcük (veya sözcükler) bir kavramdır. Kavramlar somut eşya, olaylar veya varlıklar değil, onları belirli gruplar altında topladığımızda ulaştığımız soyut düşünce birimleridir. Kavramlar gerçek dünyada değil, düşüncelerimizde vardır. Gerçek dünyada kavramların ancak örnekleri bulunabilir.

Kavramlar bilgilerin yapıtaşlarını, kavramlar arasındaki ilişkiler ise bilimsel ilişkileri oluşturur. İnsanlar çocukluktan başlayarak düşünce birimleri olan kavramları ve onların adları olan sözcükleri öğrenirler. Kavramları sınıflarlar

ve aralarında yeni ilişkiler kurarlar, hatta yeni kavramları üretirler. Kavramlar somut değil soyut düşüncelerdir; dış dünyada değil insanın düşünce sisteminde yer alırlar.

Duyusal bir yansımadan bir kavram oluşturabilmek için, insan beyninde çok karmaşık bir süreç izlenir. Bu süreçte soyutlamalar, karşılaştırmalar, çözümlemeler, birleştirmeler, genelleştirmeler, gibi birçok ansal işlemler gerçekleşir. Soyut kavramlardan daha soyut kavramlara ve bu daha soyut kavramların yardımıyla da çok daha soyut kavramlara varılır. Böylelikle bazı kavramlar nesnel gerçeklikle ilişkisizmiş gibi görünürler. Oysa ne kadar soyut olursa olsun, ve ne kadar düşünsel bulunursa bulunsun, hiçbir kavram nesnel gerçeklikle ilişkisiz olamaz. Nesnel gerçeklikten yansımıştır ve nesnel gerçekliğe dönecektir. Bir başka deyişle, nesnel gerçeklikte denenecek, doğrulanacak ve bir işe yarayacaktır.

Kavramlar, kendisi de nesnel gerçekliğin bir ürünü olan insan beyninin ürünleridir. Tümüyle hayal ürünü olan kavramlar (zümrüdüanka kuşu) bile nesnel gerçeklikten yansımıştır. Bu gibi kavramlar nesnel gerçekliğe döndürülemezler, yani denemez ve doğrulanamazlar, bundan dolayı hiçbir işe yaramazlar. Bunlar bilim dışı kavramlardır.

Kavramların genel anlamlarının yanında, bir de özel/kullanıldığı alana göre değişebilen anlamları vardır. Örneğin genel anlamda “gelişme” olumlu yönde ilerlemeye işaret eder. “Ekonomide gelişme “ ya da “ekonomik gelişme”, kaynakların üretimi ve tüketimindeki artış anlamını taşır. Biyolojide gelişme, vücut organlarının işlevini yapabilmesi için, sistemli bir biçimde olumlu yönde değişmesidir. Davranış bilimlerinde gelişme ise, bireyin algılama, hissetme ve hareket sisteminin koordinasyonundaki ilerlemedir.

Kavramlar bilimsel kavramlar ve bilim dışı kavramlar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Kavramlar insan düşüncesinin etkin ve yaratıcı yapısının ürünüdürler. İnsansal kavramlar doğanın ruhudur. Bu demektir ki; insanın kavramlarında doğa orijinal ve diyalektik bir biçimde yansır. İnsan doğanın bu orijinal ve diyalektik yansımasından kavramlar, bu kavramlardan yargılar, bu yargılardan uslamamalar (usa vurma), bu uslamamalardan varsayımlar, bu varsayımlardan kuramlar meydana getirir. Onları doğada dener, doğrular ve işine koşar.

Mantıksal olarak nesne kavramları ikiye ayrılır: Tek bir nesnenin özelliğini belirleyen kavramlara bireysel kavramlar, bir nesnel sınıfının özelliklerini belirten kavramlara genel kavramlar denir. Bireysel kavramlar adlardır. Örneğin Ahmet, Süleymaniye, İstanbul bireysel kavramlar, insan, cami, kent genel kavramlardır. Genel kavramlar da mantıksal olarak ikiye ayrılır: bir türün özelliğini belirten kavramlara tür kavramları, bir cinsin özelliğini belirten kavramlara cins kavramları denir. Her cins kavramı, bir üstündeki cins (yakın cins) kavramına göre tür kavramı, her tür kavramı da bir altındaki tür (yakın tür) kavramına göre cins kavramıdır. Örneğin; omurgalılar kavramı, kuşlar kavramına göre bir cins kavramı ve hayvanlar kavramına göre bir tür kavramıdır.

Kavramlar sözcüklerle dile gelirse de sözcük değildir, kavram sözcüğün anlamıdır. Eşanlamlı birkaç sözcük, tek kavramı taşıdığı gibi, çokanlamlı bir sözcük de birkaç kavramı taşıyabilir.

Bilimlerin kendilerine özgü kavramları bulunduğu gibi (örneğin yaşambilimin gen kavramı) birçok bilimlerin birlikte kullandıkları kavramlar (örneğin nedensellik kavramı) da vardır. Kendi kavramlarını açık seçik tanımlamak ve aydınlığa kavuşturmak her bilimin görevidir. Kavramlar da nesnel gerçeklik gibi daima gelişirler ve yenilenirler. Kavramlar daima somutla bağlantılı soyutlardır.

Felsefe tarihi bir kavramın tam tanımının, o kavramı ilk kez ileri süren tarafından yapılamadığını gösteriyor. Felsefi bir kavram, bir sorunun çözümünden çok daha önemlidir. Bir kavramın gereği gibi tanımlanması, onu ilk kez kullandıktan çok sonra yapılabilir. Her yeni felsefenin, her yenedünya görüşünün yeni bir kavramlar dizgesi olduğu söylenebilir. Gerçekte bilimler kavramlarla, felsefe ise çeşitli bilimlerde kullanılan kavramları daha da genelleyen ulamlarla (kategorilerle, en genel kavramlarla) çalışır. Örneğin madde fizik ve kimya dilinde bir kavram, felsefe dilindeyse bütün bu kavramların tümünü genelleyen en üst düzeyde bir ulamdır.

Yaşam durmaksızın dinamiktir, gelişmektedir, o yaşamı dile getirecek kavramların da onunla birlikte ve onunla koşutlu olarak gelişmeleri gerekir. Örneğin Einstein fiziği Newton fiziğini aşmak için Newtoncu çekim kavramının yerine yeni bir çekim kavramı geliştirmek zorunda kalmıştır. Bir kavramın ileri sürülmesi, okyanuslarda bilinmeyen bir adanın bulunmasına benzemez. O kavramı bir çözüm olarak değil, bir sorun olarak ele almak gerekir. Oksijen Lavoisier’den önce Priestley ve Scheele tarafından bulunmuştu, ama eski kimya anlayışını altüst edecek olan bu buluş onların elinde hiçbir işe

yaramadı, çünkü ne olduğunu ve ne işe yarayacağını bilmiyorlardı. Lavoisier'se oksijeni kullanarak yepyeni bir kimya bilimi kurdu.

Klasik idealizme göre bir şeyi bilmek, ona bir anlam yükleyebilmek demektir. Örneğin ağacı biliyoruz çünkü ona "dallıdır, yapraklıdır, gövdelidir, köklüdür, uzundur, yeşildir" gibi birçok kavramlar yükleyebiliyoruz. Toplum bilim terimleri sözlüğünde kavram deyimini şöyle tanımlanmıştır: "sözcüklere gerçek anlamlarını vermek ve bunlar aracılığıyla düşünmek, olayların ve süreçlerin özünü kavrayıp temel yanlarına ve özelliklerine ilişkin genellemeler elde etme olanağını sağlayan nesnel çevrenin insan düşüncesindeki yansıma biçimidir". Kimi toplum bilimciler, kavram kargaşasının toplumsal düzensizlikle koşut olduğunu ileri sürerler ve toplumun düzeni bozulduğu zaman kavram aydınlığının da bozularak yerini kavram bulanıklığına bıraktığını, bu durumda "ayrı şeylerin aynı sözcükle" ya da "aynı şeyin ayrı sözcüklerle" dile getirildiğini ileri sürerler.

Her toplumun kendi gelenek ve göreneklerine özgü kavramlara kavram modeli, ya da kavram şeması denir. Bu örnek kavramlardan meydana gelen yargılar, peşin yargılar, tutumlar, davranış vb.lerinin sınıflandırılması da kavram sınıflaması adını alır.

Kavramların özellikleri şunlardır:

1. Kavramlar insan deneyimine dayalı olarak zaman içinde değişirler (kavramların özellikleri sürekli incelenmekte, kavramlar yeniden tanımlanmaktadır)
2. Objeler ve olayların algılanan özellikleri bireyden bireye değişebilir (İnsanlar dünyadaki gerçekleri kendi geçmiş yaşantılarının etkisi altında, yetenekleri ölçüsünde, değer yargılarına dayalı olarak algılar ve değerlendirirler. Bu nedenle kavramların yanlı olduğu düşünülür. Bilimsel görüşlerin geliştirilmesinde, bu yanlılığı en aza indirmek için normların geliştirilmesi üzerinde durulur).
3. Kavramın orijinali (prototipi) vardır. (Kavramın orijinali, kavramın bireyin düşüncelerindeki ilk oluşumdur. Kavramın kritik özelliklerinden oluşur. Birey yeni algılarını daha önce edindiği bu kavramla karşılaştırır, karar vermede orijinal kavramı ölçüt olarak kullanır).
4. Kavramların bazı özellikleri, bazen birden fazla kavramın üyesi olabilirler (Örneğin eğitim ve öğrenme iki ayrı kavramdır. Eğitim bireyin kendi yaşantısı yoluyla davranışlarında istedik değişme meydana getirme sürecidir. Öğrenme çevresel değişimler sonucu bireyin davranışlarının değişmesidir. Davranış değişmesi iki kavramın ortak özelliğidir).
5. Kavramlar objelerin ve olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerinde oluşurlar. (Her kavramın somut ve soyut özellikleri vardır. Bunların bir kısmında somut özellikler, bir kısmında da soyut özellikler ağırlıklı olabilir).
6. Kavramlar çok boyutludur (Bir kavram konuma göre bazen merkezde, bazen de merkezin çevresinde yer alabilir. Dünyanın çevresindeki gezegenler dikkate alındığında Jüpiter, Venüs, Mars ve Güneşten söz edilebilir. Güneşin çevresindeki gezegenlerden söz edildiğinde Jüpiter, Venüs, Mars ve Dünya'dan söz edilebilir. Kavramların çok boyutlu oluşu onun esnekliğine işaret eder. Örneğin; ceza bir durumda olumlu, diğer bir durumda olumsuz pekiştireç olabilir. Birey cezadan kaçır ödüle yaklaşır. Ödevini yapmayan öğrenci ödev yapmadığı için cezalandırılırken, cezadan kurtulmak için ödev yapmaya başlar).
7. Kavramlar kendi içlerinde özelliklerine uygun belli ölçütlere göre gruplanabilirler. (Bir kavram iki ayrı ölçütle gruplandırıldığında çok sayıda gruplar oluşur. Ölçütler değiştikçe özellikler, bu nedenle de gruplar, nitelik ve nicelik açısından değişirler).
8. Kavramlar dille ilgilidirler (Her kavram bir sözcükle ifade edilir. Bir kültürde geliştirilen kavram çeşitliliği ile, o kültürün dil zenginliği arasında olumlu bir ilişki vardır. İnsanların yaşam biçimleri kavram oluşturma ve geliştirme sürecini etkiler. İnsanların yaşamları, geliştirdikleri kavramlarla sınırlıdır).
9. Kavramların özellikleri de kendi içlerinde birer kavramdır (Örneğin; davranış değişikliği, öğrenme yaşantısı, istedik davranışlar, planlı eğitim vb. kavramlar eğitimin özellikleridir. Bireyin eğitim kavramını öğrenebilmek için özelliklerle ilgili sözcüklerin anlamlarını bilmesi gerekir. Bu nedenle çoğu kez kavram öğrenme faaliyetlerinde ilk önce kavramda kullanılan sözcüklerin anlamları üzerinde durulur).

Howard (1987) kavramları ediniliş biçimlerine göre iki grupta toplar. Bunlardan biri deneyimle ilgili kavramlar, ikincisi ise benzetmeyle ilgili kavramlardır. Deneyimle ilgili kavramlar, uzamsal (yukarı-aşağı, içinde-dışında, dar-geniş vb), gerçeğin kendisi ile ilgili (ontolojik) (varlık, insan, kap, madde vb.), yapısal (olay şeması gibi bir objeyi bir yerden başka bir yere transfer etme ile ilgili) kavramlardır. Benzetmeyle ilgili kavramlar, deneyim ile ilgili kavramlardan derlenirler. Uzamsal kavramlara dayalı olarak, “o bu konuda en başarılı”, onun ekonomisi çöktü”, gerçeğe ilgili kavramlara dayalı olarak “o hayat dolu”, “ben enerji doluyum”, yapısal kavramlarla ilgili “bu konuda şansımı kullanacağım”, kartını doğru oynarsan kazanırsın örnekleri verilebilir.

Temelde kavramlar insanlarla ve onların duygu, düşünce, hareket bütünlüğü içinde edindikleri deneyimleri ile var olurlar. İnsanların ürettiği kavramlar dünyayı anlamaya ve onunla bütünleşmeye yarayan, sonuçta insanlar arası iletişimi sağlayan ve ilkeler geliştirmeye temel olan bir çeşit bilgi formudur. Eğitim çoğu zaman kavramların öğrenilmesiyle ilgilidir.

Kavram Öğrenme

Kavram öğrenme bir yapılanma ve yapılandırma işlemidir. Kavram öğrenme hem süreç hem de ürün olarak irdelenebilir:

Ürün olarak kavram öğrenme: kavram öğrenme, bellek süreci ile, daha önce öğrenilen ilgili bilgileri hatırlayarak, onların yenden yapılaşmasıyla açıklanabilir. Bilişsel gelişimdeki yapısal değişiklik kavram öğrenme ürünüdür. Çocukların farklı yaşlarda farklı kavramları geliştirebilecekleri görüşü kabul edilmektedir. Belli kavramları kazanabilmek için bireyin nöro-psikolojik açıdan belli zihinsel olgunluğa ulaşması, söz konusu kavramla ilgili önkoşul deneyimleri edinerek, hazır duruma gelmesi gereklidir. Kavram öğrenmeyle ilgili davranışlar, kavramın öğrenilmesinden hemen sonra ifade edilmeyebilir, ama bireyin bilişsel yapısında zamanla değişiklikler meydana gelir. Birey bu değişikliklerle daha sonra ilgili problemleri kolaylıkla çözebilir.

Süreç olarak kavram öğrenme: kavramlar bireyin uyarıcı tepki arasında bağ kurma sürecinde öğrenilir. Birey belli obje ve olayla (uyaran) karşılaştığı zaman, onları anlamlandırmak ve belli bir sınıfa koymak için denenceler kurar (teпки) ve doğruyu buluncaya kadar denemeye devam eder. Uygulama sonucunda elde ettiği doğrulardan destek alarak hatalarını azaltabilir. Örneğin; çocuk bir küpü top gibi yuvarlayabilir, yuvarlayabileceğini düşünmüştür. Ama onun yuvarlanmadığını görünce vazgeçer. Onun yerine bir portakalı yuvarlamayı dener. Bu örnek yuvarlak kavramının oluşmasıyla ilgili bir etkinliktir. Bilişsel yaklaşımı benimseyen eğitim psikologlarına göre; kavramlar anlam ağı kurma (semantik network), şema geliştirme ve ilkeler geliştirmeye dayalıdır. Bu üç sürece dayalı olarak birey kavramların olumlu ve olumsuz örneklerinden algıladığı benzerlikler ve farklılıkları, geliştirdiği belli ilkeler ve önermeler ışığında gruplayarak kavram geliştirir. İşlemler problem çözme yöntemiyle gerçekleştirilebilir.

Kavram öğrenme aşamaları

Kavram öğrenme birey dünyaya geldiğinde başlar, ölüncüye kadar devam eder. Çocuğun ilk geliştirdiği kavram belki de biberon kavramıdır. Yaş ilerledikçe çocuk daha karmaşık kavramları öğrenir. Çocuklar kavramların örneklerini rastlantısal olarak deneyim kazanarak öğrenirler. Kavram öğrenmenin planlı biçimde öğretimi okullarda gerçekleşir. Kavram hangi öğrenme yöntemiyle öğrenilirse öğrenilsin, iki aşamada gerçekleştirilir. İlk aşama kavram oluşturma, ikinci aşama ise kavram kazanmadır.

İletişimde Mesajın Algılanması ve Kavram

İletişim sürecinde, kaynağın gönderdiği herhangi bir uyarıcının algılanması, onu meydana getiren mesajın anlaşılması anlamına gelmez. Algılanan mesajın ne anlama geldiğinin yorumlanması sırasında alıcı, algıladığı mesajı daha önceki yaşantılarıyla veya çeşitli yaşantılar sonucu geliştirdiği kavramlarla karşılaştırır. Yani yorumlama veya mesajların anlamlarını kavrama, adeta bir sözlüğe bakarak bir tercüme yapma işlemi gibidir. Ancak yorumlama işleminden sonra alıcının zihninde, kaynağın gönderdiği mesajın ifade ettiği fikre benzer bir fikir belirecektir. Bu fikir kaynağın kafasındaki fikre ne kadar yakınsa, iletişim o kadar başarılı olmuş demektir. Bu iki fikrin birbirine benzeme derecesi, kaynağın etkililiğini sağlayan etmenlerle, kod mesaj ve kanalın çeşidine, kalitesine ve alıcının etkililiğini sağlayan etmenlere bağlı olacaktır. Yani kaynağın ve alıcının o konu ile ilgili bilgileri, birbiri hakkındaki bilgileri, iletişim işlem ve araçları hakkındaki bilgileri, düşünce ve muhakeme yetenekleri, iletişim yetenekleri, kendilerine, birbirlerine, konuya, ve iletişimi etkileyen etmenlere

karşı tutumları, alıcının zihninde belirecek fikrin, kaynağın zihnindeki orijinal fikre benzeme derecesini belirleyecektir. Daha doğrusu kaynağın o zamana kadar edinmiş olduğu yaşantılar ile, alıcının o ana kadar edinmiş olduğu yaşantıların birbirine benzeyip benzememesi, bu fikir benzerliğinin derecesini belirlemede rol oynayacaktır. Yani kaynak ve alıcının o güne kadar geliştirmiş oldukları kavramlar, birbirine ne kadar uygun olursa, iki taraf birbiriyle o kadar iyi anlaşacaktır.

Kaynak ve alıcıya ait yaşantı alanları birer daire halinde gösterildiğinde, bunların birbiriyle ortak (kesişen) bölümlerinin büyüklüğü oranında, alıcı, kaynağın mesajının ifade ettiği fikri zihninde daha iyi canlandıracaktır. Acaba her kelime veya her sembol herkes için aynı anlamı taşır mı? Hayır. Her mesaj herkes için kendine özgü bir anlam taşır. Dil, anlamları ifade etmek için kullanılır. Anlamlar, iletişimde seçtiğimiz kodlarla ilişkilidir. Anlam, kaynak ve alıcının mesajı aldıktan sonra zihinlerinde geliştirdikleri yorumları veya gözlenemeyen gizli tepkileridir. Anlamlar bireyden bireye iletilemez, ancak öğrenilir. Anlamlar sözcüklerde değil, insanların içindedir. Bu nedenle kaynak ve alıcının zihnindeki anlamlar benzer olabilir fakat asla birbirinin aynı olamaz. Alıcının zihnindeki anlamın kaynağın kastettiği anlama benzeyip benzemediği alıcının davranışlarından anlaşılabilir.

Öğrenme Süreci, İletişimle İlgisi ve Kavramların Oluşumu

Öğrenen kimse öğrendiklerini bir kaynağın gönderdiği mesajları alarak ve onları yorumlayarak öğrenecektir. Öğrenme, bir bireyin algıladığı uyarıcı ile, ona verilen cevap arasındaki denge halindeki ilişkide meydana gelen bir değişme olarak tanımlanabilir. Öğrenme de iletişim gibi bir süreçtir insanın dünyaya gelişi ile başlayarak gelişir. İnsan doğar doğmaz öğrenmeye başlar. Aynı şeylerin öğrenilişi farklı yaşantılar yoluyla tekrar edildikçe, çocuğun zihninde öğrenilen şeylerin kavramları oluşur. Konuşmaya başlayınca da öğrendiği her sözcük için zihninde bir kavram geliştirmeye başlar. Kısacası bir kavram, birbirini izleyen yaşantılar sırasında öğrenilen şeylerin bazı özelliklerinin ve birbirleriyle ilişkilerinin tekrar görülmesi sonucu geliştirilir. Öğrenmenin amacı bu kavramların oluşumudur.

Çocuk küçükken zihnindeki kavramlar yaşantısı oranında azdır. İnsanlarda önce somut şeylerin kavramları geliştirilir. Çocuğun ilk geliştirdiği kavramlar, çevresindeki dokunabildiği, tadıp koklayabildiği yakından iştih görebildiği şeyler veya kimselerin kavramlarıdır. Zihninde az sayıda kavram bulunanlarda, kavram sayısının artması, onların somut yaşantılarla tekrar tekrar karşılaşmalarıyla mümkün olur. İnsanın öğrendikleri arttıkça, geliştirdiği kavramların sayısı da gittikçe artar. Öğrenilenlerin ve kavramların artışı, yeni şeylerin daha kolaylıkla öğrenilmesine yol açar. Böylece insan daha soyut yaşantılardan da faydalanabilecek hale gelir. Birçok şeyler öğrenmiş ve zihninde birçok kavramlar gelişmiş kimseler artık en soyut yaşantılar olan sözcüklerle de yeni şeyler öğrenebilecek hale gelmiş demektir.

Bir konu veya disiplini çerçevesi içinde en soyut sembollerle anlaşılabilen bir insan, başka bir konu veya disiplinde en ilkel kavramlara ve bilgilere sahip olmayabilir. Yetişmediği alanda birtakım şeyler öğrenebilmesi için, onun o alanda tıpkı yeni kavramlar geliştiren bir çocuk gibi somut yaşantılardan işe başlaması gerekir. Daha sonraları ise somut yaşantılardan faydalanarak, öğrendiklerine ve geliştirdiği basit kavramlara dayanarak daha soyut yaşantılardan yararlanmayı öğrenir. İster çocuk, ister yetişkin olalım, hiç bilmediğimiz yeni bir alanda bir şeyler öğrenmeye ve kavramlar geliştirmeye başladığımız zaman, mutlaka somut yaşantılara gereksinimimiz olacaktır. Böyle bir durumda görsel-ışitsel eğitim araçları kullanılacaktır. Çünkü somut yaşantıları ancak bu araçlar kazandırabilir.

Yapılan araştırmalar, öğrenme ve kavram geliştirmenin bunlara sebep olan yaşantıların zenginliği ile orantılı olarak daha kolay olacağını göstermiştir. Bir yaşantı ne kadar çok sayıda duyu organlarıyla ilgiliyse, yeni, taze ve beklenmedik ise, heyecan verici, yani hareketli ise, aynı konu ile ilgili yaşantıların yaptığından daha fazlasını yapabiliyorsa, kişisel bir başarı duygusu verebiliyorsa ona zengin yaşantı denir ve bu çeşit yaşantılar ancak görsel-ışitsel eğitim araçları yardımıyla elde edilebilir.

Hemşirelikte Temel Kavramlar

Hemşirelik birey, aile ya da toplumun sağlık ve hastalıkları ile ilgili gereksinimlerini saptar ve bu gereksinimleri karşılamada yardımcı olur. İnsan bedensel, duygusal, sosyal ve entellektüel gereksinimleri olan bir bütündür. Bireyin sağlıklı olabilmesi için tüm bu gereksinimlerinin dengeli ve yeterli bir biçimde karşılanması gerekir. Hemşireliğin temel amacı insana

yardımdır, diğere bir deyişle kendi temel gereksinimlerini karşılayamayan bireylere yardımdır. Hemşirelik mesleğinin tüm boyutlarını etkileyen ve onu yönlendiren temel kavramlar; insan, sağlık, hastalık ve toplumdur. Bu kavramlarının en önemlisi ise insandır. Çünkü sağlıklı ya da hasta insan olmadan hemşirelik var olamaz. Bu kavramlar arasındaki ilişki sonucu hemşirelik bakımının temellendiği hemşirelik kuramları ortaya çıkar. Bu kavramlar arasındaki ilişki sonucu hemşirelik bakımının temellendiği hemşirelik kuramları ortaya çıkar. Bu ilişki aşağıdaki şemada olduğu gibidir.

Toplum

İNSAN

Hemşire Sağlık

Kavramların karşılıklı ilişkisi

Hemşirelik kuramı

Şekil 1: Hemşirelikteki Temel Kavramların İlişkisi

İnsan Kavramı

İnsan, biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel bir varlıktır. Bu nedenle insanı biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel yönü ile bir bütün olarak ele almak gerekir. Bu, birey olarak kendimizi ve başkalarını tanımada bize olanak sağlar. Araştırmacılar dünyada düşünebilen ve düşünceye sahip olan akıllı insanın, yaklaşık otuz beş bin yıl önce görüldüğünü bildirmektedir. Türkçe sözlükte insan; memelilerden, iki eli olan, iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşılan akıllı ve düşünme yeteneği olan en gelişmiş canlı olarak tanımlanmıştır. Her insan bazı özelliklerle donanmış bir organizma olarak belli bir toplum ve kültür içinde doğmakta ve o toplumda kültürlenerek oluşup gelişmektedir.

Biyolojik özelliklerimiz, gelişimimizde ve sosyal yaşamımızda yankılanarak sosyal alışkanlıklarımızı, ruhsal davranışlarımızı biçimlendirir, toplum içindeki yerimizin, rolümüzün ve değerimizin saptanmasında etkili olur. İnsanın psikolojik ve sosyal yönünü ise onun tüm davranışlarında açıkça izlememiz mümkündür. Her insan sosyal bir dünyada yaşadığı için ilgileri ne olursa olsun sosyal olmayan bir insan davranışı incelenemez.

İnsanla uğraşan bir sağlık disiplini olarak hemşirelik hizmetlerinin odağı insandır. Hizmeti veren de insandır. O nedenle insanı, dolayısıyla kendi varlığımızı daha bilinçli olarak tanımamız önemlidir. Orem'e göre insan, biyolojik, sembolik ve toplumsal işlev gören bir birimdir. Bireyin iyilik durumu "yalnızlık" ve "toplumsal etkileşimlerin" koşullarından etkilenir. İnsan ve çevre birbirleriyle bir bütün oluştururlar ve bunların birindeki değişiklik öz-bakım sistemini etkileyebilir.

Henderson' un insan kavramı biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve moral bileşenler üzerine temellenmiştir. Henderson insanın on dört temel gereksinimini saptamıştır. Bu gereksinimlerin insanın değişik yaşam biçimlerinden kaynaklanan doyurulma biçimleri vardır. Bu yüzden insanı tanımak ve gereksinimlerini bilmek önemlidir. Ona göre akıl ve beden birbirleriyle ilişkidir ve birbirini etkileyen durumlar diğere de yansır. Abdellah ise insanları fizyolojik-bedensel (açık) ve emosyonel sosyal (kapalı) gereksinimleri olan varlıklar olarak açıklamıştır. Bu gereksinimlerin karşılanmasını ise hemşirelik sorunu olarak almıştır. İnsanlara mevcut sorunlarının tanınması ve hafifletilmesi yoluyla yardım edileceğini, her bir sorunun çözümü ile kişinin sağlıklı duruma dönebileceğini veya kişinin sorunla başa çıkabileceğini vurgulamıştır. Abdellah kuramında "holism" bütünlük kavramı üzerinde durmuştur. Ona göre hasta birey bir bütündür, parçaları ise onun sorundur ve bütün parçalarından büyük değildir. Peplau'ya göre insan, gereksinimlerinin doğurduğu gerilimi kendine özgü bir biçimde azaltmaya çalışan bir organizmadır. Orlando ise insanlık kavramını "bireysellik, zaman ve yer ilişkisinde değişkenlik üzerinde durarak" kullanır. Rogers' in üniter kişisi ise (tüm insanlığı temsil eder) çevre ile tamamlanmış ve bütünleşmiş bir bireydir. Ona göre "insan birleşmiş bir bütünlüğe sahiptir ve parçaların toplamından daha fazla ve farklı özellikler gösterir".

Bütünü temsil eden insanların bilimi de hemşireliğin temelidir.

Wiedenbach'ın insanın doğası ile ilgili dört varsayımı vardır.

1. Her birey kendi içinde büyük bir potansiyele sahiptir. Bu ona destek olur ve varlığını sürdürmesi için ona olanak sağlar.
2. İnsan temelde kendini idare etmeye ve bağımsızlığını sürdürmeye çabalarken kişinin yalnızca yetenek ve potansiyelini kullanması yeterli değildir. Aynı zamanda kendi sorumluluklarını da yerine getirmelidir.
3. Kişinin kendinin farkında olması ve onu kabul etmesi, bireyin dürüstlük duyguları ve kendi değerleri için temel oluşturur.
4. Birey en iyi kararını o davranışı yaptığı anda ortaya koyar.

Travelbee'ye göre "hem hemşire hem de hasta insandır". Bir insan varolan, gelişen, değişen, sürekli bir süreç olan, biricik, eşsiz bir bireydir". Roy ise insanı bir sistem olarak tanımlamada holistik ve adaptive terimlerini kullanmıştır. Sistem olarak bireyin amaçları, yaşama, büyüme-üreme ve yönetmedir. Roy'a göre birey "değişen çevre ile sürekli etkileşim içinde olan biyo-psiko-sosyal bir varlıktır". Roy bireyi hemşirelik bakımını alan, canlı, karmaşık, içsel süreçlerle uyumunu sürdürmeye çalışan bir sistem olarak tanımlamıştır.

TEMEL İNSAN GEREKSİNİMLERİ

Hizmet ettiğimiz birey; hemşirelik felsefesine göre sağlam ya da hasta olsun temelde bir insan olarak ele alınmalıdır. Bu bakımdan ona iyi bir bakım sunabilmek için önce insanın özelliklerini ve temel gereksinimlerini tanımak gerekir. Çünkü bunlar karşılandığı ölçüde bakım doyurucu hale gelmektedir. Bireylerde fizyolojik gereksinimler hiç değişmez. Diğer gereksinimler zaman zaman değişiklik gösterirler. Hastalık durumunda, stres ve kriz durumunda ise bu gereksinimlerin karşılanması sorunu ortaya çıkar. Bireyin yaşamı tehdit altında olduğu zaman fizyolojik gereksinimler ön plana çıkar. Fakat bu tehlike geçince diğer gereksinimlerin karşılanması gerekir.

İnsan, fiziksel, sosyal, duygusal ve entelektüel gereksinimleri olan bir bütündür. İnsanın temel gereksinimleri çeşitli zamanlarda, çeşitli kişilerce sıralanmıştır. Bunlardan biri Abraham Maslow'un sıralaması olup, temel fizyolojik ihtiyaçlardan (hava alma, yeme, içme, vb.) kendini gerçekleştirme ihtiyacına kadar ulaşır (üstteki şekil). İnsanın temel gereksinimlerini etkileyen faktörler yaş, cinsiyet, zeka, duygular, eğitim, sosyal ve ekonomik olanaklar, iyilik ya da hastalık durumudur. Abraham Maslow (1940) insanın temel gereksinimlerini temelden yukarı doğru hiyerarşik bir düzende sıralamıştır.

Entelektüel

Gereksinimler

Duygusal Gereksinimler

Sosyal Gereksinimler

Fizyolojik Gereksinimler

1.Fizyolojik Gereksinimler: Bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan temel gereksinimlerdir. Örneğin; hava, su, beslenme, boşaltım, uyku, vb. gibi yaşamsal gereksinimlerdir. Bu nedenle yaşamsal gereksinimler hastalık sırasında asıl ilgi alanıdır. Birey hasta olunca şunları düşünür: Defekasyona çıkabilir miyim? Yiyecekleri yiyebilir miyim? Bu sorunlar

yeterince yerine getirilirse bireyin anksiyetesi azaltılabilir. Hastalık sırasında fizyolojik gereksinimler önde gelmekle birlikte, diğer gereksinimlerin de var olduğu unutulmamalıdır.

2. Sosyal Gereksinimler: Bireyin diğer insanlarla etkileşimi ile ilgilidir. Örneğin; iletişim, ait olma ve sevilme gibi. Bireyin fiziksel ya da emosyonel olarak ayrılması ile sevgi, ait olma ve yakınlık gereksinimleri tehdit altındadır. Bu duygular bireyin iyilik durumu için gereklidir. Yokluğunda mutsuzluk gelişir. Sevgi ve ait olma gereksinimi tüm insanlarda vardır. Hastalık ile kaybolmaz. Daha da yoğunlaşır. Hasta bu ilgiyi yakınlarından aynı zamanda sağlık personelinde bekler. Hemşirenin hastasını önemli hissettirecek birkaç söz veya davranış sevgi ve ait olmaya ilişkin karşılanmayan gereksiniminin yarattığı anksiyeteyi azaltmada yardımcı olur. Elle bir dokunma, bir bakış, alını okşama gibi bireye değer verdiğini gösteren bir davranış hastanın rahatlamasına yol açar.

3. Duygusal Gereksinimler: Bireyin yaşamı içinde oluşan tüm duygularını kapsar. Örneğin; korku, anksiyete, sevinç, mutluluk ve yalnızlık duygusu gibi.

4. Entellektüel Gereksinimler: Bireyin düşüncesi ve yaşam felsefesi üzerinde yoğunlaşır. Örneğin; öğrenme, problem çözme ve akıl yürütme gibi.

Karşlanması en zor olan insan gereksinimi, kendini gerçekleştirmedir. Bireylerin kendini gerçekleştirme gereksinimini karşılamasına yardım etmesinde en uygun yol, daha alt düzeydeki gereksinimlerin iyi karşılandığından emin olmaktır. Altındaki gereksinimler ne kadar iyi karşılanırsa, daha üstteki gereksinimlerin karşılanma şansı o kadar artacaktır. Hemşire, kuramcılarında Virginia Henderson ise bu gereksinimleri 14 madde halinde açıklamıştır.

Virginia Henderson'un Temel İnsan Gereksinimleri:

1. Normal nefes alma,
2. Yeterli yiyip içmek,
3. Vücut atıklarını atmak,
4. Hareket edip, uygun pozisyon almak,
5. Uyku ve istirahat,
6. Uygun giyimi seçmek, giyinmek ve soyunmak,
7. Çevre ve giysileri değiştirerek vücut ısısını normal tutmak,
8. Vücudu temiz ve bakımlı tutmak,
9. Başkalarına zarar vermektan ve çevreden gelen tehlikelerden korunmak,
10. Duygu, ihtiyaç, korku ve görüşleri ifade etmek için başkaları ile ilişki kurmak,
11. İnançlarına uygun olarak ibadet etmek,
12. Eğlencelerde yer almak veya katılmak,
13. Çalışmak,
14. Sağlıklı ve normal gelişim için öğrenmek, keşfetmek, merakı gidermek, var olan sağlık olanaklarını kullanm

Roper ve arkadaşları insan gereksinimlerinin saptanmasında **Günlük Yaşam Aktivitesi Modelini** (G.Y.A.) belirlemiştir.

Günlük Yaşam Aktivitesi Modeli, hemşirelik süreci uygulamasının özellikle tanılama aşamasında gerçek ve olası sorunların saptanmasında kolaylık sağlamaktadır.

Günlük Yaşam Aktiviteleri şunlardır: 1.

- Hastanın ve çevrenin güvenliğini sağlama ve sürdürme,
2. İletişim,
3. Solunum,
4. Yeme ve içme,

7. Beden sıcaklığının kontrolü,

8. Hareket,
9. Çalışma ve eğlence alışkanlıkları,
10. Cinselliğini ifade etme,
11. Uyku alışkanlığı,